

Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Історія. 2010. (1). С. 109-114.

15. Розпорядження, обіжники, звернення й вказівки ординаріату та Шептицького А. 1930-1938 рр. *ЦДІАЛ* (Центр. держ. іст. архів м. Львів). Ф. 408, Оп. 1. Спр. 10.
16. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. 802 с.

Іван ШТОГРИН

*Магістр історії,
Тернопіль, Україна
ivanshtohryn@gmail.com*

БЕЗСТОРОННІСТЬ ЯК ЕТИКО-МОРАЛЬНА ОСНОВА МИРОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ СВЯТОГО ПРЕСТОЛУ ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914-1918 рр.)

Теологія миру посідає вагоме місце в міжнародній й душпастирській діяльності Святого Престолу. Протягом століть позиція Ватикану щодо військових конфліктів пройшла значний шлях трансформації: від надання моральної підтримки одній із сторін до принципу безсторонності в ім'я їх примирення. Останній підхід, культивувався в Римській курії протягом ХХ століття та набув особливої рефлексії у сьогодення на тлі збройної агресії Росії проти України, значною мірою був закладений за понтифікату Бенедикти XV, що з огляду на його дискусійність становить значний науковий інтерес.

Міжнародне становище Ватикану перед I світовою війною. Понтифікат Бенедикта XV. Переддень Першої світової війни позначився конфліктами й розривом дипломатичних відносин між Святим Престолом і окремими західноєвропейськими державами. Вслід за ухваленим у 1905 р. законом про відокремлення церкви від держави французький уряд прийняв постанову про розрив дипломатичних відносин із Ватиканом. Французький приклад згодом послугував моделлю церковно-державних відносин для інших антиклерикальних урядів в Європі. У 1910 р. до ситуації аналогічної французькій призвела політика секуляризації в Португалії. Напруженими залишались дипломатичні відносини з іншою піренейською державою – Іспанією. За підсумками конклаву 3 вересня 1914 р. Папою було обрано кардинала Джакомо делла К'еза, прийнявши ім'я Бенедикт XV. Вибір понтифіком сановника, що мав значний дипломатичний досвід ставив за мету сконцентрувати зусилля Святого Престолу на дипломатичній арені з

метою відновлення попередніх міжнародних позицій [1, р. 2–32; 2, с. 96, 99].

З перших днів понтифікату Бенедикт XV мав намір несприятливий міжнародний клімат та обмежений законодавчо вплив Святого Престолу на внутрішню політику провідних європейських держав компенсувати духовно-моральним авторитетом Католицької Церкви [3, s. 12]. Ємність поглядів Бенедикта XV щодо Католицької Церкви як наднаціональної аполітичної інституції в християнському світі лягла в основу обґрунтування принципів безсторонності та пацифізму Святого Престолу, а універсальність її місії – скеровано на дипломатичну активність Святого Престолу щодо пошуку консенсусу між воюючими сторонами. Уже 8 вересня 1914 р. в апостольському зверненні «*Ubi Primum*» Бенедикт XV, акцентуючи увагу на війні як рушійній силі у руйнуванні основ людського суспільства, закликав уряди всіх країн припинити військові дії та сісти за стіл переговорів [4]. Засуджуючи з точки зору християнської етики війну як аморальне явище в енцикліці «*Ad Beatissimi Apostolorum*» [5], від Бенедикта XV неодноразово в наступні місяці надходили до обох сторін протистояння конкретні пропозиції щодо встановлення режиму припинення вогню на період великих релігійних свят. Втім такі ініціативи Святого Престолу перманентно не отримували адекватної оцінки серед урядових кіл; якщо не сприймалися нейтрально, то слугували для низки держав підставою для сумнівів щодо безсторонності Ватикану у війні [6, с. 116–117].

Щоправда, сумніви обох військово-політичних блоків щодо безсторонності Святого Престолу почасти були об'єктивною реакцією на його власні невважені кроки. Так, жорсткій критиці зі сторони Антанти було піддано інтерв'ю Бенедикта XV французькій газеті «*La Liberté*». У ньому Папа засудив дії російських військ на території Галичини, розкритикував британську блокаду Німеччини, проте уникнув прямої відповіді на запитання про порушення німцями нейтралітету Бельгії, зруйнування Левена і бомбардування Реймса, а також затоплення кайзерівським підводним флотом англійського пасажирського лайнера «*Лузітанія*» [7, р. 349; 8]. Негативній реакції уже німецьких урядових кіл було піддано опубліковане послання «*Cum de Fidelibus*» Бенедикта XV до примаса Бельгії кардинала Дезіре-Жозефа Мерсьє. Висловлений у ньому жаль Папи з приводу окупації Бельгії кайзерівськими військами [9] німецька сторона розцінила як потурання інтересам Антанти. Характерно, що урядові кола Франції в особі прем'єр-міністра Ж. Клемансо, побачили у цьому ж посланні навпаки пасивність Ватикану у «бельгійському питанні»

і потрактували як прояв германофільства [3, s. 12]. На тлі критики з обох сторін 22 січня 1915 р. Бенедикт XV у консисторській промові «Convocare Vos» спростував закиди у симпатіях до жодного із військово-політичних блоків і наголосив на пріоритетності принципу безсторонності у дипломатії Святого Престолу [10].

Попри ігнорування протягом перших років війни обома блоками миротворчих ініціатив Бенедикта XV обрана понтифіком стратегія безсторонності мала позитивні результати для Святого Престолу на міжнародній арені: війна довела значимість Ватикану як одного з центрів світової дипломатії, здатного через авторитет Церкви впливати на громадську думку по обидві сторони конфлікту. У його політичній підтримці виявились зацікавлені більшість європейських держав. На межі 1914–1915рр. такі політично впливові та економічно потужні протестантські держави, як Велика Британія та Нідерланди, відновили свої дипломатичні представництва при Святому Престолі. Зважаючи на те, що Лондон, як і Гаага, не підтримували безпосередніх дипломатичних відносин зі Святим Престолом з середини XVII ст., це було значним досягненням Бенедикта XV [3, s. 13-14].

Теологія миру Бенедикта XV. За Бенедикта XV сформувалась кардинально інша етико-теологічна позиція Святого Престолу щодо теорії «справедливої війни» (*bellum iustum*), її моральної допустимості за певних критеріїв та обставин. Нова концепція, яка знайшла відображення в низці енциклік та послань Бенедикта XV, засуджувала будь-які військові конфлікти як інструмент щодо вирішення політичних чи територіальних суперечок між державами. Розглядаючи Першу світову війну як абсолютне зло і самогубство європейської цивілізації, що не може бути виправдане жодними благими намірами, відповідальність за її розв'язання Папа покладав на всіх без винятку учасників конфлікту. Відтак, Святий Престол офіційно відмовляв в моральній підтримці жодній із воюючих сторін [4; 5; 11].

«Status quo ante bellum». На тлі усього комплексу міждержавних політико-територіальних суперечностей, що стали рушійною силою для розв'язання Першої світової війни, Святий Престол на той час об'єктивно не міг виконувати роль духовно-морального орієнтира християнського світу. Збереження світового балансу сил протягом усього періоду війни залишалось пріоритетним завданням ватиканської дипломатії, що своєю чергою свідчило про неготовність Святого Престолу до кардинального перегляду існуючого світоустрою. Балансуючи між інтересами Католицької Церкви та тогочасними територіальними амбіціями воюючих сторін,

ватиканській дипломатії неодноразово протягом війни доводилось здійснювати заходи, які суперечили задекларованій безсторонності Святого Престолу. Турбота Святого Престолу щодо збереження *status quo ante bellum* перш за все була продукована побоюваннями територіальних чи політичних змін в Центральній-Східній Європі внаслідок поразки у війні Центральних Держав чи Росії. Такий розвиток подій міг призвести до радикалізації суспільно-політичних настроїв, а у випадку багатонаціональних Австро-Угорщини та Росії до посилення відцентрових тенденцій та появи національно-визвольних рухів, що у свою чергу робило становище Католицької Церкви у регіоні непередбачуваним [6, с. 117-119]. На зламі 1914–1915 рр. Ватикан докладав дипломатичні зусилля для уникнення вступу Італії в Першу світову війну на стороні Антанти, що могло ускладнити становище Центральних Держав й змістити військову ініціативу на користь противника [12, с. 475–476]. Того ж року стурбованість Ватикану викликана близькосхідними амбіціями політичних і релігійних кіл Російської імперії, зокрема планами царського уряду включити до свого складу Константинополь з низкою інших європейських територій Туреччини та пошири релігійний вплив на східні патріархати, спонукала Бенедикта XV звернутися за підтримкою уже до уряду Франції, з проханням надати гарантії, що храм св. Софії у Константинополі не буде передано росіянам, а відтак існуючий релігійний паритет в азійських володіннях Туреччини буде збережено [1, р. 53; 13, с. 517].

Особливе занепокоєння Святого Престолу викликав нейтралітет США, який, попри декларування американським президентом В. Вільсоном, як правило, на практиці не виконувався. У Ватикані з роздратуванням слідкували за постачання американської зброї в Англію та Францію. Бенедикт XV неодноразово звертав увагу останніх, що використання для військових перевезень пасажирських суден є аморальним і підступним, оскільки провокує німецькі військово-морські сили на їх затоплення. Навесні 1915 р. Бенедикт XV публічно звернувся до США з вимогою суворого дотримання американським урядом ембарго на постачання зброї в воюючі держави [1, р. 72].

Протягом 1916-1917 рр. ватиканська дипломатія продовжувала докладати зусиль для припинення війни. Наприкінці 1916 р. тлі несприятливої військово-політичної ситуації Центральні Держави заявили про готовність розпочати офіційні мирні переговори. Мирну ноту спеціальним листом було надіслано також до Римської курії. Проте під тиском держав Антанти та їх католицького єпископату її не лише відхилили у Ватикані, але й змушені були надіслати спеціальне

розпорядження духовенству нейтральних держав з рекомендацією утриматись від пропагування в будь-який спосіб мирних пропозицій Центральних держав і дотримуватись принципу безсторонності [14, s. 163].

1 серпня 1917 р. Ватикан, декларуючи неупередженість і безсторонність як вихідні засади міжнародної політики оприлюднив папську Ноту миру, у якій містилась низка ключових положень, дотримання яких могло стати основою для «поміркового розрішення конфлікту» та укладення справедливого миру, зокрема: угода про одночасне і взаємне скорочення озброєнь; створення наднаціональної колегіальної структури – інституту міжнародного арбітражу; взаємна відмова від репарацій і контрибуцій; рівна відповідальність всіх воюючих сторін; взаємне повернення зайнятих територій. З метою збалансування сил територіальні претензії між Італією й Австро-Угорщиною, Францією та Німеччиною у Ноті миру пропонувалось узгодити «у дусі примирення». Однак, на чію користь вирішувати спірні території Ельзасу і Лотарингії, Трієста і Трієнтіно в Ноті миру вказано не було. Також у межах «розумного і справедливого» Бенедикт XV пропонував вирішити питання Вірменії, Балканських держав і земель, які входили до складу давнього Королівства Польського [15].

Нота миру не була підтримана жодним військово-політичним альянсом. Лише громадська думка по обидві сторони визнала важливість ініціативи Папи, характеризуючи прокламовані Бенедиктом XV умови миру як «дипломатичний і міжнародний захід першого рангу», що «забезпечував широку платформу, на основі якої уможлилювались стійкі мирні домовленості» [16, p. 163–164.].

Як підсумок, миротворчі ініціативи Бенедикта XV засновані на принципах безсторонності та неупередженості могли мати прогресивне значення. Висхідна докрина зовнішньої політики Святого Престолу у воєнні роки – *status quo ante bellum*, завершуючи війну без переможців і переможених, унеможлилювала потенційне прагнення до реваншу однієї із сторін. Прийняття ініціативи Папи за основу майбутнього миру сприяло би зниженню революційної напруги в багатоетнічних державах і ослабленню міжнародних позицій соціалістичних і націоналістичних рухів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Pollard J. *The Papacy in the Age of Totalitarianism, 1914-1958*. Oxford: Oxford University Press, 2014. *Google books: My library*.
2. Зонова Т. *Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы*. М: РОССПЭН, 2000. 199 с. С. 96, 99

3. Kasparavičius A. Tarp politikos ir diplomatijos: Sventasis Sostas ir Lietuvos Respublika. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008. 762 s.
4. Benedetto XV. Esortazione apostolica «Ubi Primum». URL: <https://is.gd/US8Czc>
5. Benedetto XV. Encyclical «Ad Beatissimi Apostolorum». URL: <https://is.gd/Bu2XbT>
6. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.). Тернопіль: Видавництво «Підручники і посібники», 2009. 416 с.
7. Riccards M. P. Faith and Leadership: The Papacy and the Roman Catholic Church. Lanham, MD: Lexington Books, an imprint of Rowman & Littlefield, 2012. 638 p.
8. В меньшинстве (16 ноября 1919 года — 11 мая 1924 года) // Эррио Э. Из прошлого: Между двумя войнами. 1914-1936. М: Издательство иностранной литературы, 1958. 772 с.
9. Benedetto XV. Epistola «Cum de Fidelibus». URL: <https://is.gd/3awGUj>
10. Benedetto XV. Oratio «Convocare Vos». URL: <https://is.gd/O886sp>
11. Benedetto XV. Esortazione apostolica «Allorché Fummo Chiamati». URL: <https://is.gd/5KHcB8>
12. Бюлов Б. Воспоминания. М.; Л: Гос. соц.-экон. изд-во, 1935. 562 с.
13. Пуанкаре Р. На службе Франции. 1914–1915. М.: АСТ; Минск: Харвест, 2002. 784 с. С. 517.
14. Deschner K. Polityka papieska w XX wieku. T. 1: Leon VIII, Pius X, Benedykt XV, Pius XI. Gdynia: Uraeus, 1997. 475 s.
15. Benedict XV. Esortazione apostolica «Ai Capi dei popoli belligeranti». URL: <https://is.gd/07XAnj>
16. Coppa Frank J. The Modern Papacy, 1798-1995. London: Taylor & Francis Ltd, 1998. P. 163–164.

Василь ЧИЖОВ

*Здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v.chizhov@impelukraine.com.ua*

ВПЛИВ ПОЛІТИКИ РАДЯНІЗАЦІЇ НА ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1939–1941 РОКАХ.

Упродовж кількох століть, у селах Східної Галичини парафіяльний священник був важливою складовою повсякденного життя. Жодна важлива подія сільського життя не обходилася без благословення пароха. Як зазначає дослідник В. Старка: «без священика в той час не відбувалося жодної помітної події в селі» [3, с. 367].